
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2017 (год. XXVI), ISSN 2367-8585

*Цветомира Венкова*¹

ПЪРВИ ПРИНОС В БЪЛГАРСКИЯ ГЕНЕРАТИВЕН СИНТАКСИС: ХИЛМАР ВАЛТЕР

Tzvetomira Venkova

FIRST CONTRIBUTION TO BULGARIAN GENERATIVE SYNTAX: HILMAR WALTER

The text discusses the first application of the Transformational-Generative Grammar (TGG) to Bulgarian language in a 1963 paper by Hilmar Walter. The role of this paper is outlined within the general reception process of TGG from American into Bulgarian linguistic practice by analyzing the factors determining the indirect reception via German mediation. In addition, some main reception features of H. Walter's paper have been considered, that have played a leading role in Bulgarian reception of generative grammar in general. Special emphasis is laid on the repercussion of the pioneering paper in Bulgarian linguistic circles.

Keywords: *generative syntax, reception of linguistic theories, linguistic historiography, Hilmar Walter, Leipzig linguistics*

Текстът разглежда първото приложение на трансформационно-генеративната граматика (ТГГ) към българския език, осъществено в статия на Хилмар Валтер през 1963 г. Ролята на тази статия се очертава в рамките на цялостния процес на рецепция на ТГГ от американската в българската езиковедска практика, като се изследват факторите, определили непряката рецепция чрез немското посредничество. Освен това, се анализират основните рецепционни особености в статията на Х. Валтер, станали водещи при възприемането на генеративната граматика у нас като цяло. Особено внимание е отделено на отзвук на пионерската статия в българското езикознание.

Ключови думи: *генеративен синтаксис, рецепция на лингвистични теории, лингвистична историография, Хилмар Валтер, лайпцигска лингвистика*

Рецепцията на граматически модели от чуждестранни школи е многостранен езиковедски, културно-исторически и личностен процес. Показателен за това е сложният път, по който американската трансформационно-генеративна граматика (ТГГ) достига до българското езикознание: моделът тръгва от САЩ, но се възприема у нас през други европейски школи, една от които е немската. В Лайпциг, в тогавашната ГДР, възниква първото приложение на ТГГ в българската граматика статията *Конструкции с възвратни глаголи в съвременния български книжовен език* на българиста Хилмар Валтер² (Walter 1963a).

Тук се спираме на този принос с оглед на мотивацията и на значението му за рецепцията на американската ТГГ у нас. Въпреки че заслугата на Х. Валтер за генеративното изследване на българския език досега е споменавана в негови творчески биографии (Петков 1988: 6, Байчев 2005: 18–19, 22) и (Георгиев 2007: 8–9), нейната значимост определено заслужава повече внимание в общия контекст на съвременния български синтаксис.

¹ **Цветомира Венкова** (Tzvetomira Venkova) доц. д-р, катедра „Англицистика и американистика“, Факултет по класически и нови филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, svenkova@uni-sofia.bg

² Дълбока благодарност на акад. проф. д-р Хилмар Валтер, от когото, след написване на първоначалния текст на статията, имах възможността да взема лично интервю с допълнителна информация по темата. С негово съдействие установих контакт с проф. Волфдитрих Хартунг, на когото съм признателна за мемоарните бележки.

1. Фактори, повлияли на българската рецепция на ТГГ

1.1. Дигитална революция и езикознание

Самото възникване и разпространение на ТГГ през 50-те години на ХХ век се дължи в световен мащаб на дигиталната революция, която се проявява с първите компютърни прототипи през 30-те години, набира скорост в следващите десетилетия и води до промяна във всички науки.

Навлизането на дигиталната революция в хуманитарните науки започва в САЩ чрез кибернетичния модел на Н. Винер (Wiener 1948), свързващ компютри, живи организми и обществени структури. Кибернетиката в СССР обаче първоначално среща отпор през 1950 и е наречена „лъженаука“, като и в България излиза „погромна статия против тази буржоазна наука“ на влиятелния марксист Тодор Павлов (Георгиев 2000). Въпреки това, в същото време в цяла Източна Европа усилено се работи по инженерни разработки на компютри, които са кибернетични системи: в СССР – „МЭСМ“ (1951), „БЭСМ“ (1952), в ГДР – „D1“ (1950), „ОПРЕМА“ (1954-55), в НРБ – „Витоша“ (1961-62) и др. Причината за това противоречиво отношение към кибернетиката е, че в хуманитарните науки има страх от нейния идеологически аспект и върви уточняване доколко той е съвместим с диалектическия материализъм. В крайна сметка „табуто“ над нея е снето в края на 50-те години, защото става очевидна нуждата от обмен със Запада за поддържане на конкурентоспособност. Прежеждат се на руски език ключови кибернетически съчинения на У. Лок, А. Бут, Н. Винер и У. Ешби. В езикознанието кибернетиката се възприема посредством машинния превод, възлаган като една от основните задачи на компютрите тогава. Заради него езикът трябва да бъде описван чрез математико-логически средства, за да е „разбираем“ за компютрите. Показателно е, че академичната езиковедска дейност на Ноам Чомски в САЩ започва през 1955 паралелно с работа по проект за машинен превод (Knight 2016). Също и в СССР машинният превод е пряко свързан с началото на ТГГ по спомени на И. Мельчук (Mel'èuk 2000).

Много скоро математическите принципи на езиково описание надрастват мотивацията на кибернетиката и машинния превод и се пренасят към „чистото“ езикознание. В САЩ Ноам Чомски разработва Трансформационно-генеративната граматика, станала популярна чрез програмното съчинение *Синтактични структури* от 1957 г. В СССР излиза Постановление на Президиума на АН на СССР № 452 от 06.05.1960 „За развитието на структурните и математически методи на изследване на езика“, насърчаващо изследванията в тази област. Започват да се прежеждат американски генеративни съчинения на руски в „Новое в (зарубежной) лингвистике“, които се четат в цяла Източна Европа. Развиват се генеративни школи в СССР и Източна Европа. В България идеологът е Мирослав Янакиев, който изключва „възможността езикознанието занапред да се развива, без да се съобразява с постигнатото от логиката и теорията на информацията“ (Янакиев 1961: 63).

1.2. Разделение между езикознанието на ГДР и ФРГ

Статията на Хилмар Валтер се появява по време на държавното разделение на Германия на ГДР и ФРГ (1949–1990), поставящо вододели и в езикознанието. Неочаквано е, че „произхождащата от САЩ генеративна граматика се утвърждава първо в Източна Германия, тогавашната ГДР, въпреки че предпазането от всичко западно там е много силно“, както отбелязва Х. Фатер (Vater 2013: 476). Този факт се посочва и от други свидетели на времето – Х. Валтер и В. Хартунг. Влиянието на съветското езикознание в ГДР и НРБ се определя от Желязната завеса, деляща ги от първоизточника САЩ. А това, че и двете са от източната страна на завесата, подпомага засиления обмен помежду им и приема на ТГГ в България именно от ГДР.

Още в самото начало на 60-те години в ГДР се развиват две силни генеративни школи – „Работно звено за структурна граматика“ (Академия на науките в Източен Берлин) и „Институт по езикознание“, влял се по-късно в „Секция по Теоретична и приложна лингвистика“ (Лайпцигски университет). За сравнение, във ФРГ най-ранният генеративен опит е на К. Баумгертнер (Baumgärtner 1967) в Щутгартския университет по данни на Г. Хелбиг (Helbig 1983: 27).

„Работното звено за структурна граматика“ в Берлин се създава през 1956 г. от Волфганг Щайниц, събрал езиковеди за разработване на речник и граматика на немския език. Един от сътрудниците на звеното, Волфдитрих Хартунг, си спомня за големия интерес, който предизвиква сред тях една съветска рецензия за книгата на Чомски „Синтактични структури“³: „Ние бяхме впечатлени, сдобихме се с

³ Вероятно това е рецензията на Елена Падучева за *Синтактични структури* на Н. Чомски (Чомски 1957) във „Вопросы языкознания“ 1959, 1: 133–138.

книгата [на Чомски] и решихме, че като пишем немската граматика, то тя трябва по някакъв начин да бъде генеративна“ (Hartung 2016: 2). От 1960 до 1965 ръководител на Звеното е Александър Исаченко, поддръжник на ТГГ. Там от 1961 се издава поредицата *Studia Grammatica* с трудове на М. Бирвиш, В. Моч, В. Хартунг и др., програмни за немския и европейския генеративизъм.

Другата силна източногерманска генеративна школа е в Лайпцигския университет, Институт по езикознание, преминал след 1969 г. в „Секция по теоретична и приложна лингвистика“. Водеща фигура на ТГГ там е Рудолф Ружичка⁴, определен като „един от най-значимите представители на генеративната граматика от Чомскиански вид в немскоезичното пространство, а в световен мащаб – на славистичната генеративна лингвистика“ (Zybatow & Junghanns 2010: 37). Особено важно е, че в трудовете на Р. Ружичка за пръв път прилага ТГГ към старобългарския синтаксис, вж. (Růžička 1963, 1966). От 1969 г. Секцията издава поредицата *Linguistische Arbeitsberichte*, където се появяват генеративни трудове на Р. Ружичка, Г. Цибатов, А. Щойбе, Х. Валтер и др., като значителна част от тях са ориентирани към славистиката и българистиката.

1.3. Хрущчовото размразяване и дискусиите в езикознанието

Друг много важен фактор за преноса на генеративни идеи между Запада и Изтока, както и за посмели методологически експерименти в социалистическото езикознание, е „Хрущчовото размразяване“ в СССР и Източна Европа (1956 – 1968) – период на частична либерализация на тоталитарния режим. В хуманитаристиката той се проявява чрез известно инакомислие и поглед към Запада, а конкретно в езикознанието – чрез запознаването с американската ТГГ и прилагането ѝ към славянските езици. Тогава е „фазата на дискуссионното соцеизикознание“, по аналогия с термина на Н. Дойнов „фаза на дискуссионния соцреализъм в литературата“, вж. (Дойнов 2011).

1.4. Утвърдената роля на Лайпциг в българското езикознание

Особено важен фактор е традиционно силната роля на Лайпцигския университет в българското езикознание. Неслучайно преносът на генеративизма у нас се задвижва точно в Лайпциг – люлка на младограматизма и школа на първите наши езиковеди Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев, Стоян Романски, Михаил Арнаудов, и др. Силната българистика и контактите с България в Лайпцигския университет са солидна основа и за съвременните методологични направления. Не бива да се забравя, че в периода 1959–1969 г. в Института по славистика има Отделение по южнославистика, с главен профил „Българистика“, основано и ръководено от Х. Валтер. Тясното сътрудничество между Института по езикознание и Института по славистика в Лайпцигския университет способства за естественото прилагане на генеративизма към славянските езици. Хилмар Валтер си спомня, че Р. Ружичка води „открит семинар по генеративна граматика, на който в началото на 60-те години гостуваха българските езиковеди Йордан Пенчев и Александър Людсканов“ (Валтер 2016). Самият Валтер също активно участва в семинарите. Непознат досега бе фактът, че Йордан Пенчев, главната фигура в българската ТГГ, се запознава с генеративизма в началото на 60-те именно на тези семинари⁵.

1.5. Насочеността на българиста Хилмар Валтер към генеративизъм

Прилагането на ТГГ към български граматични въпроси е резултат от активните езиковедски търсения на немския българист Хилмар Валтер (р. 1933). По времето, когато излиза статията, той е в ранен, но успешен етап на академичното си развитие. След като става студент по славянско езикознание в Лайпциг, той продължава обучението си по българска филология в Софийския университет (1952–1957). През 1961 г. защитава докторат в Лайпцигския университет, Институт по славистика. Последователно става там главен асистент (1961–1964) и изпълняващ длъжността доцент⁶ (1964–1969), както и ръководител на българистичния профил, по данни на (Милтенова и др. 2008: 78, DB-Leipzig). От 1962 до януари 1969 г. е заместник-директор на института и в това си качество се среща с Йордан Пенчев при неговите посещения⁷.

⁴ Паралелно с поста си в Лайпциг Р. Ружичка е член и на Академията на науките в Берлин, но не е на щат в „Работното звено за структурна граматика“ (Валтер 2016).

⁵ По спомени на Х. Валтер, който посочва и ранните контакти на Й. Пенчев с „Работното звено за структурна граматика“ в Берлин.

⁶ Wahrnehmungsdozent / Dozent (W): DB-Leipzig.

⁷ През 1969 г., Х. Валтер се хабилитира като редовен доцент по българистика и сръбохърватистика в Секцията по теоретична и приложна лингвистика, а от 1975 е професор по българистика (Вътов 2005: 9). През 2013 г. е избран за член на Българската академия на науките (Буров 2015). Библиографията с отзиви за значимото му българистично дело съдържа 31 публикации (Ковачев и Буров 2015).

2. Пионерската статия: „Конструкции с възвратни глаголи в съвременния български книжовен език“, Лайпциг, 1963 г.

Статията *Конструкции с възвратни глаголи в съвременния български книжовен език* (Walter 1963a), отбелязала началото на генеративните изследвания на българския език, излиза във *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*.⁸ Неин предшественик е дисертацията *Възвратните глаголи в съвременния български език* (Walter 1961)⁹, първата монография за българските възвратни глаголи и едно от най-пълните изследвания за тях, в която трансформационният модел все още не присъства. Дисертацията съдържа задълбочено описание и класификация на конструкциите *глагол + се/си* въз основа на богат корпус от примери. Разглежда се връзката между възвратност и залог чрез опозиции на възвратни спрямо пасивни, безлични, реципрочни и медиални значения. Авторът не се бои да влезе в спор с утвърдени тези на А.Т.-Балан и Л. Андрейчин. С широтата на наблюденията трудът става отправна точка за следващи генеративни търсения.

Преходът от дисертацията към последвалата генеративна статия по същата тема се дължи в голяма степен на Ружичка. Х. Валтер споделя: „След като защитих докторската си дисертация през 1961, Р. Ружичка ми обърна внимание върху предимствата, които би дала генеративната методология за „модернизирането“ на изследването ми“ (Валтер 2016).

Статията *Конструкции с възвратни глаголи в съвременния български книжовен език* представя генеративна интерпретация на тези конструкции. Нейна цел е да анализира класификацията на тези конструкции в граматическата система на съвременния български език. Изходна точка на трансформационния анализ е корелацията *невъзвратен-възвратен глагол*, покриваща всички глаголи, с изключения на няколко групи: *reflexiva tantum*, глаголи с факултативно *се* (*белея – белея се*) и *dativus ethicus* при *глагол+си*. В лявата част на правилото се задава ядреното изречение с невъзвратен глагол, а в дясната – трансформационният резултат от същия глагол със *се* или *си*:

Ядрено изречение	→	Трансформационен резултат
<p>● глагол</p> $\text{Nom}^1 + \text{V}^{\text{tr}} + \text{Nom}^2 \text{ (3.Pers.)}_{(\text{Nichtpers})}$ <p><i>Те нарушават реда.</i></p>	→	<p>● глагол + се</p> $\text{Nom}^2 \text{ (3.Pers.)}_{(\text{Nichtpers})} + \text{се} + \text{от} + \text{Nom}^1$ <p><i>Редът се нарушава от тях.</i></p>
<p>● глагол</p> $\text{Nom}^1 \text{ (Pers.)} + \text{V}^{\text{tr}} + \text{на} + \text{Nom}^2 \text{ (Pers.)} + \text{Nom}^3$ <p><i>Чичо купува на чичо книга.</i></p>	→	<p>● глагол + си</p> $\text{Nom}^1 \text{ (Person)} + (\text{V}^{\text{tr}} + \text{си}) + \text{Nom}^3$ <p><i>Чичо си купува книга.</i></p>

Фиг. 1 Структура на трансформационните правила (Валтер 1963a)

Валтер предлага 25 правила, групирани според значението на трансформационния резултат в класове, които за *глагол+се* са: пасивни, безлични (едночленни), възвратни, реципрочни и медиални, а за *глагол+си*: рефлексивни, реципрочни и рефлексивно-посесивни. Глаголите в медиални конструкции и *reflexiva tantum* са анализирани отделно по лексикално-семантични групи. Статията е лесна за справка благодарение на две обобщаващи таблици.

Статията утвърждава нестандартното дотогава в българския синтаксис схващане за статуса на *се* и *си* като глаголни морфемни, разграничавайки ги от синтактичните допълнения *себе си* и *на себе си* (Валтер 1963a: 633). С това авторът влиза в противоречие с утвърденото им разбиране като допълнения от водещите граматисти А. Т. Балан, Л. Андрейчин, К. Попов, и др. Валтер убедително и последователно развива тезата си, позовавайки се на трудове на А. Маргулиес, Н. Костов и Д. Попов отпреди 1944, които допускат морфемна интерпретация. Основният му аргумент е комбинаторна структурно-семантична трансформация. Подходът на Валтер към *се* и *си* като глаголни елементи се запазва в българския генеративен синтаксис, независимо дали са наречени *морфемни, елементи на*

⁸ Отбелязана е датата на предаване (18.03.1963) и кратки данни за автора.

⁹ Дисертацията е защитена на 04.08.1961 г. в Лайпциг с magna cum laude. Рецензенти са Стойко Стойков и Рудолф Фишер (Байчев 2005: 16, DB-Leipzig). Публикуван е само авторефератът (Walter 1962).

глаголни комплекси, или глаголни проекции, като например при (Августинова 1997: 33) и (Овчарова 2016: 23).

Според практиката в ранната ТГГ, Х. Валтер говори само за „трансформационна“, а не за „трансформационно-генеративна“ граматика. Той следва Н. Чомски, който набляга на трансформациите, а генеративната концепция присъства неявно в дефиницията на езика като “множество (крайно или некрайно) от изречения, всяко крайно по дължина и конструирано от крайно множество от елементи“ (Chomsky 1957: 13). Поради това Валтер не търси пълен инвентар на елементите, участващи в трансформациите, а посочва само част от тях: *субект, глагол, директен обект, индиректен обект*. В правилата обаче участват и други, които не са дефинирани: *име, глагол, транзитивен, интранзитивен, предлог, лично местоимение-кратка форма*, стойности за лице и число, семантични характеристики, както и конкретни лексеми. От друга страна, в посока на „генеративността“ трябва да се отбележи, че Валтер включва новаторски схеми, комбиниращи правилата (с. 634, 639), които по същество са първи фрагменти от генеративна система на българската граматика.

В пионерската статия се очертават няколко основни тенденции. На първо място, се забелязва интеграционна тенденция за вместване на ТГГ в българската традиция за разлика от уклона към „революционност“ в САЩ. При Валтер интегрирането е съзнателно търсено в структурата на текста – преди да заяви генеративната методология, той прави изчерпателен преглед на мненията за възвратността и залога в българските граматика, обхващащ цели 130 години от *Българска граматика* (1835) на Н. Рилски до 1963 г. като тезите са разгледани последователно по граматика.

Друга тенденция в статията е подчертаването на връзката с Пражкия структурализъм, а от там – и с европейската лингвистика. Разгледни са мнения на Александър Исаченко и Рудолф Ружичка, двама учени, близки с Пражката школа и водещи в немскоезичната славистика и генеративното описание на руския език. По този начин Х. Валтер прави преход от нашата традиция към ТГГ в текста си¹⁰. Той свързва бинарните асиметрични корелации от руската граматика на А. Исаченко (Исаченко 1960) с разграничаването *възвратна форма на глагола – възвратен глагол* при А.Т.-Балан¹¹. Статията коментира и рецензия от Р. Ружичка за тази граматика на А. Исаченко (Růžička 1962), където се твърди, че трансформационният анализ на рефлексивните съчетания в руски може да даде по-добри резултати от бинарните опозиции – препоръка, подобна на тази, която Ружичка отправя и към Валтер за българския език. Не е взета предвид пасивната трансформация на английския залог, разработена от Н. Чомски (Chomsky 1957: 42-43), което показва, че ТГГ вече е „европеизирана“.

На трето място, методиката на трансформационния анализ е категорично заявена в отделна секция, която е крайъгълният камък на въвеждането на ТГГ в българистиката. Секцията се отличава се с яснота и точност, въпреки че е кратка и препраща към описанието на Дийн Уърт (Уорс 1962), чието цитиране в руски превод е знак за съветско посредничество на ТГГ към Източна Европа.

3. Пътят към българския читател.

Разгледаната статия не остава между кориците на списанието на Лайпцигския университет, а нейни варианти се появяват на български език в България, чрез които ТГГ се пренася в езиковедското ни пространство.

3.1 Доклад на V Международен конгрес на славистите, София, 1963 г.

Пионерската статия на Х. Валтер е преработена в доклад *Структурата на възвратните глаголи в съвременния български литературен език* (Walter 1963b) за V Международен конгрес на славистите в София (17–23.09.1963), който несъмнено е ключово събитие за 60-те години, събрало 1400 учени от цял свят в 13 секции, от които пет езиковедски с 96 доклада и 93 съобщения, вж. (СФ 1965, VI: 5–6).

¹⁰ За обмена на езиковедски идеи между Р. Ружичка и А. Исаченко, вж. (Junghanns 2013).

¹¹ Когато излиза статията на Х. Валтер, Исаченко е ръководител на Работното звено за структурна граматика в Германската академия и член на Пражката академия. Отношението към него в СССР се променя след Пражките събития от 1968 – творчеството му е цензурирано чрез „Главлит“ поради „невъзвращеност“, вж. (Нерозник и Сальников 1998: 1). В ГДР това обаче не е съблюдавано според Х. Валтер, тъй като там се откриват цитати на Исаченко от началото на 70-те години.

Парадоксално е отношението към ТГГ на конгреса. От една страна, „изграждането на съвременната социалистическа и комунистическа наука и култура“ се декларира в речта на Тодор Живков, приветствал участниците на конгреса (пак там: 6), както и от Тодор Павлов: „За социалистическо-реалистическия метод в славянските литератури“ (СФ 1965, VI: 43–50) и Воин Божинов: „За социалистическата културна революция в България“ (СФ 1963, V: 241 и сл.). От друга страна обаче американската ТГГ доминира секцията „Описателно и приложно славянско езикознание“, където Х. Валтер изнася доклада си на 21.09.1963. Противоречието идва от насочеността на съветската политика към развиване на собствена формално-логическа школа в машинния превод и езикознанието. Това няма как да стане, без да се следват постиженията на „империалистическите“ школи, още повече че те са напреднали в анализа на руския език. Тази пробойна в общата идеология на конгреса се прокарява негласно.

Тематиката на секцията „Описателно и приложно славянско езикознание“ е обобщена от И. Леков така: „1) трансформационен метод, автоматичен анализ на текстовете; 2) алгоритмизация, моделиране и машинен превод; 3) статистичен метод, ентропия, „излишество“; 4) език посредник и теория на граматиката“ (Леков 1964: 236). Леков си позволява да отбележи вниманието към ТГГ, посочвайки, че описателното и приложно езикознание, „всъщност математическо“, „показва значителна жизненост и актуалност на софийския конгрес“. Л. Андрейчин също пише за конгреса, но тази секция не се споменава, срв. (Андрейчин 1964).

На конгреса присъстват „действащите лица“ в пионерската статия на Валтер. Там е Дийн С. Уърт, методологическият източник на ТГГ в статията на Валтер от 1963 г., с доклад за трансформационния подход при анализа на синтагмата в руския и другите славянски езици, Рудолф Ружичка с доклад за синтактичната типология на славянските езици и Александър Исаченко с изказване. Подходяща публика за текста на Х. Валтер не може да се намери, като добавим и присъствието на Роман Якобсон и Морис Хале. Изказванията в секцията очертават кръга на интересуващите се от ТГГ български езиковеди – М. Янакиев, А. Людсканов, И. Леков, Ц. Младенов (СФ 1965, VI: 107–108; VII: 370–371). Й. Пенчев също е там¹².

Докладът на Х. Валтер на конгреса е съкратен вариант на обсъдената по-горе статия. В него обзорът на литературата е сведен до изследванията след 1938 г., най-вече на А.Т.-Балан и Л. Андрейчин. Генеративната методология е изложена по същия ясен начин, а трансформациите са допълнени. Кратък отзив за доклада дава И. Леков, който подчертава използването на трансформации (Леков 1964: 245). Докладът излиза в ГДР, а негово резюме на немски език – у нас, вж. (Walter 1963b) и (Walter 1965).

3.2. Статията в „Български език“, София, 1964 г.

Статията *Към проблемата за възвратните глаголи в съвременния български литературен език* (Валтер 1964) излиза в България и е забелязана в нашето езиковедско пространство. Неслучайно тя провокира отговор от Й. Пенчев. В нея литературният обзор вече е подреден тематично според „незадоволителните“ тези за конструкциите със *се/си*. На първо място, Х. Валтер оспорва становището на Л. Андрейчин, Бл. Блажев и Ст. Стоянов за залога като морфологическа категория и го включва сред синтактическите категории. Освен това той подкрепя разделянето на „залогови“ от „безлични“ *се*-форми при П. Калканджиев и Н. Костов (с. 359). Валтер критикува и смесването на „възвратни форми на глагола“ с „възвратни глаголи“ при П. Калканджиев, Ст. Младенов, Ст. П. Василев и Л. Андрейчин, като приема тезата на Балан за отделянето им, свързвайки я отново с руската граматика на А. Исаченко (Исаченко 1960). От класификационна гледна точка, той не приема семантичните критерии на Л. Андрейчин и вижда в тях причината за противоречията в залоговата интерпретация (с. 359). Спорът с Андрейчин засяга и смесването на граматически с логически подлог. По този начин Х. Валтер откроява няколко основни принципа: залогът е синтактична категория; прилагат се синтактични критерии при класификацията на *се/си* конструкциите; разграничават се възвратна форма от възвратен глагол, както и синтактичен от логически субект; *се/си* са глаголни морфеми, т.е. образуват глаголни форми за страдателен залог, а не са глаголни допълнения. Ключови и тук остават тезите на А. Исаченко и Р. Ружичка, а линията към ТГГ е подчертана.

¹² Предполага се, че в секцията са били и българските езиковеди от общия списък на конгреса, публикуван в (СФ 1965, VI: 133–161): Л. Андрейчин, К. Мирчев, М. Москов, П. Пашов, Ж. Бояджиев, Е. Пернишка, К. Попов, Хр. Първев, Ст. Брезински, Ст. Стойков, Б. Велчева, Ст. Георгиев, Р. Русинов, М. Деянова, Д. Станишева, В. Станков, Ив. Дуриданов и др.

4. Отзвук на статията в България и полемика с Йордан Пенчев, 1965 г. и след това.

С отговора на статията на Х. Валтер от 1964, даден от Й. Пенчев в три статии, се полага началото на генеративния анализ и от български езиковеди. Първата от тях, озаглавена *За класификацията на значенията на българските рефлексивни по форма глаголи*, е пряк коментар и критика на статията на Х. Валтер в „Български език“, вж. (Пенчев 1965). В нея като цяло Й. Пенчев по-скоро се стреми да защити някои утвърдени тези, критикувани от Х. Валтер, като използва доста полемичен тон. В другите две статии, написани в Кьолн (ФРГ), където е Хумболтов стипендиант в периода 1968–1970, Й. Пенчев прави собствен генеративен анализ на същите конструкции, вж. (Репиев 1970, Пенчев 1972). Фактически германската езиковедска среда – ГДР и ФРГ – е основа и стимул за началните генеративни изследвания и при Й. Пенчев.

Полемиката между Валтер и Пенчев е продължителна: от първата статия на Х. Валтер (Walter 1963) до статията на Й. Пенчев (Пенчев 1972). Тя се отразява и в по-късни техни трудове, но в съвместната им граматика, излязла в съавторство с В. Радева и З. Комати, се неутрализира чрез възприетия морфосинтактичен подход, вж. (Radeva, Walter, Penčev, Comati 2003). Това е първата дискусия по български граматически въпроси в рамките на ТГГ. Тя е различна по същество от тази между Д. Спасов и М. Янакиев от 1961 г., отнасяща се до философските основи на генеративизма, вж. (Venkova 2015). Освен това, докато Д. Спасов и М. Янакиев са на противоположни мнения относно генеративния метод, то както Х. Валтер, така и Й. Пенчев са на генеративни позиции, но имат различия по конкретни анализи.

Изводи

Хилмар Валтер пръв прилага трансформационно-генеративната граматика към българския език още в началото на 60-те години. Почвата в България вече е подготвена идейно в машинния превод от А. Людсканов и Е. Селян, както и в езикознанието от М. Янакиев, а реакцията на Й. Пенчев показва и неговата нагласа да се развива по този път. Това е началото на силна българска генеративна традиция, която продължава и днес.

ЛИТЕРАТУРА

- Августинова 1997:** Avgustinova, T. Word Order and Clitics in Bulgarian. Saarbrücken: Universität des Saarlandes.
- Андрейчин 1964:** Андрейчин, Л. Дейността на института за български език при БАН през 1963. *Български език*, 1, 76 – 80. // **Andrejčín 1964:** Andrejčín, L. Dejnosta na instituta za bálgarski ezik pri BAN prez 1963. *Bàlgarski ezik*, 1, 76 – 80.
- Байчев 2005:** Байчев, Б. Житейски път и образование. – *Сборник от Колоквиума по повод 70-годишнината на проф. Х. Валтер*. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“. 15 – 24. // **Bajčev, B.** Zhitejski put i obrazovanie. – *Sbornik ot kolokviuma po povod na 70-godishninata na prof. H. Walter*. V. Tarnovo: Univ. izd. “Sv. sv. Kiril i Metodij”. 15 – 24.
- Буров 2015:** Буров, Ст. Лайпциг като културен, образователен и научен център за българите през XIX и началото на XX век, <http://e-nasledstvo.com/index.php/2014-11-21-14-37-22/55-2015-02-05-11-12-55>. // **Burov, St.** Lajpcig kato kulturen, obrazovaten i naučen centar za balgarite prez XIX i načaloto na XX vek.
- Валтер 1964:** Валтер, Х. Към проблемата за възвратните глаголи в съвременния български книжовен език. *Български език*, 4, 358 – 37. // **Walter 1964:** Walter, H. Kym problemata za vazvratnite glagoli v savremennija bylgarski knizhoven ezik. *Bàlgarski ezik*, 4, 358 – 376.
- Валтер 2016:** Валтер, Х. Интервю с Цветомира Венкова за статията. // **Walter, H.** Intervju s Tzvetomira Venkova za statijata.
- Вътов 2005:** Вътов, В. Професор д.ф.н. Хилмар Валтер като учен-славист и българист. – *Сборник от Колоквиума по повод 70-годишнината на проф. Х. Валтер*, В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 7 – 14. // **Vytov 2005:** Vytov, V. Profesor d.f.n. Hilmar Walter kato učen slavist i balgarist. – *Sbornik ot Kolokviuma po povod 70-godishninata na prof. H. Walter*. V. Tarnovo: Univ. izd. “Sv. sv. Kiril i Metodij”, 7 – 14.
- Георгиев 2000:** Георгиев, Н. Мирослав Янакиев ... и имаше ли той почва у нас. В-к. „Култура“, 48. // **Georgiev 2000:** Georgiev, N. Miroslav Yanakiev ... i imashe li toj počva u nas. V-k “Kultura”, 48.
- Георгиев 2007:** Георгиев, Ст. Виден учен и приятел на Великотърновския университет. – *Хилмар Валтер. Избрани българистични трудове*. В. Търново: Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“, 7 – 10. // **Georgiev 2007:** Georgiev,

- St. Viden učen i prijatelj na Velikotarnovskija universitet. – *Hilmar Walter. Izbrani balgarstični trudove*. V. Tarnovo: Univ. izd. “Sv. sv. Kiril i Metodij”, 7–10.
- Дойнов 2011:** Дойнов, П. *Българският социализъм: 1956, 1968, 1989*. София: Сиела. // **Doynov 2011:** Doynov, P. *Balgarskijat socrealizam: 1956, 1968, 1989*. Sofia: Siela.
- Исаченко 1960:** Исаченко, А. *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*. т. 2, Братислава: Изд-во Словацкой академии наук. // **Isačenko 1960:** Isačenko, A. *Grammaticheski-stroi russkogo iazyka v sopostavlenii s slovatskim*. Bratislava: Izd. Slovackoj akademii nauk.
- Ковачев и Буров 2015:** Ковачев, А. и Буров, Ст. Библиография на трудовете на акад. проф. д.ф.н. Хилмар Валтер. <http://e-nasledstvo.com/index.php/2014-11-21-10-25-15/2015-02-05-10-55-01/53-2015-02-05-11-06-33> // **Kovačev i Burov 2015:** Kovačev, A i Burov, St. Bibliografija na trudovete na akad. prof. d.f.n. Hilmar Walter.
- Леков 1964:** Леков, И. Славянското сравнително-историческо, типологично, описателно и приложно езиковедие на V Международен славистичен конгрес през 1963 г. *Български език*, 236–246. // **Lekov 1964:** Lekov, I. Slavyanskoto sravnitelno-istoričesko, tipologično, opisatelno i prilozhno ezikovnanie na V Mezhdunaroden slavističen kongres prez 1963, *Balgarski ezik*, 236–246.
- Марти, Тасева 2016:** Marti, R., Taseva, L. Die Entwicklung der deutsch-bulgarischen Zusammenarbeit in der Slavistik. // (eds.) Pajeva, I. (et al.), *Bulgarian-German Scientific Cooperation*. V. Tarnovo: Faber, 25–46.
- Милтенова и др. 2008:** А. Милтенова (ред.) *Чуждестранната българистика през XX век*. София: Акад. изд. „Проф. М. Дринов“. // **Miltanova i dr. 2008:** Miltanova, A. (red.) *Čuzhdestrannata balgaristika prez XX vek*. Sofia: Akad. izd. “Prof. M. Drinov”.
- Нерознак и Сальников 1998:** Нерознак, П., Сальников, Н. Предисл. к „А. В. Исаченко, Если бы в конце XV века Новгород одержал победу над Москвой“. *Вестник российской АН*, 11, 1. // **Neroznak and Salhnikov 1998:** Neroznak, P., Salhnikov, N. Predisl. k ”A. V. Isačenko, Esli byj v konce XV veka Novgorod oderzjal pobedu nad Moskvoj” // *Vestnik rossijskoj AN*, 11, 1.
- Овчарова 2016:** Ovcharova, B. Preposing of Clause Constituents in English and Bulgarian. Sofia: Sofia University “St. Kliment Ohridski”.
- Пенчев 1965:** Пенчев, Й. За класификацията на значенията на българските рефлексивни по форма глаголи. *Български език*, 3, 249–254. // **Penčev 1965:** Penčev, J. Za klasifikacijata na značenijata na balgarskite refleksivni po forma glagoli. *Balgarski ezik*, 3, 249–254.
- Пенчев 1972:** Пенчев Й. Рефлексивните, медиалните и пасивните изречения в българския език. *Известия на Инст. за български език*, 21, 245–277. // **Penčev 1972:** Penčev, J. Refleksivni, medialni i pasivni izrečenia v balgarskija ezik. *Izvestija na Instituta za balgarski ezik*, 21, 245–277.
- Петков 1988:** Петков, П. Предговор. // Валтер, В. *Личните глаголни форми в българския език*, 5–8. // **Petkov 1988:** Petkov, P. Predgovor. – Walter, W. *Ličnite glagolni formi v balgarskija ezik*, 5–8.
- СФ 1963–1965:** *Славянска филология 1963-1965*, София: Изд. на БАН. // **SF 1963–1965:** *Slavyanska Filologia*, Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Уорс 1962:** Уорс, Д. С. Трансформационный анализ конструкций с творительным падежом в русском языке. *Новое в лингвистике*, 2, 650 и сл. // **Worth 1962:** Worth, D. S. Transformacionnyi analiz konstrukcii s tvoritelhnyjm padezhom v russkom jazyke. // *Novoe v lingvistike*, 2, 650 ff.
- Янакиев 1961:** Янакиев, М. Дихотомизмът в езиковото изследване. *Език и литература*, 1, 53–55. // **Yanakiev 1961:** Yanakiev, M. Dihotomizmat v ezikovoto izsledvane, *Ezik i literatura* 1, 53–55.
- Baumgärtner 1967:** Baumgärtner, K. Forschungsbericht “Syntax und Semantik”. *Deutschunterricht für Ausländer*. Stuttgart.
- Chomsky 1957:** Chomsky, N. *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- DB-Leipzig:** Universitätsarchiv Leipzig: Professorendatenbank. UAL PA 3140.
- Hartung 2016:** Hartung, W. Anfänge der generativen Grammatik in der DDR. Email an Tzvetomira Venkova, 06.07.2016.
- Helbig 1973:** Helbig, G. *Geschichte der neueren Sprachwissenschaft: Unter dem besonderen Aspekt der Grammatik-Theorie*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Junghanns 2013:** Junghanns, U. Rudolf Růžička und Aleksandr V. Isačenko – linguistische Korrespondenz(en). Bochmann, K. & A. Steube (Hrsg.): *Sprache, Sprachvergleich, Sprachträger*. Stuttgart und Leipzig: Hirzel, 60–74.
- Knight 2016:** Knight, C. *Decoding Chomsky: Science and Revolutionary Politics*. New Haven and London: Yale University Press.
- Mel’čuk 2000:** Mel’čuk, I. Machine Translation and Formal Linguistics in the USSR. Hutchins, W. J., (Ed.). *Early Years in Machine Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 205–226.
- Penčev 1970:** Penčev, J. Die reflexiven, medialen und passiven Sätze im Bulgarischen. – *Arbeitspapier 10. des Instituts für Sprachwissenschaft, Universität Köln*. 1–53.
- Radeva, Walter, Pencev, Comati 2003:** Radeva, V., Walter, H., Penčev, J., Comati, Z. *Bulgarische Grammatik: Morphologisch-syntaktische Grundzüge*. Hamburg: Helmut Buske Verlag.

- Růžička 1962:** Růžička, R. Rezension zu (Исаченко 1960). *Zeitschrift für Slawistik*, 3, 354 ff.
- Růžička 1963:** Růžička, R. *Das syntaktische System der altslawischen Partizipien und sein Verhältnis zum Griechischen*. Berlin.
- Růžička 1966:** Růžička, R. Beziehungen zwischen altslawischer und griechischer Syntax im Lichte der Transformationsgrammatik *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 15
- Vater 2013:** Vater, H. Die generative Grammatik in Ost- und Westdeutschland. Cölln, J., & Holznage, F. (Herausg.) *Positionen der Germanistik in der DDR*. Berlin: De Gruyter, 470–488.
- Venkova 2015:** Venkova, Tz. Bulgarian Polemics on American Generativism (1950s–1970s): A Peek through the Iron Curtain. – *English Studies at NBU*, V.1/ 2, 101–114.
- Walter 1961:** Walter, H. *Die reflexiven Verben im bulgarischen der Gegenwart. Ein Beitrag zum Problem des Genus verbi im Bulgarischen*. Doktorarbeit, Leipzig.
- Walter 1962:** Walter, H. Die reflexiven Verben im bulgarischen der Gegenwart: Autorreferat. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig* 11, 690 ff.
- Walter 1963a:** Walter, H. Konstruktionen mit reflexiven Verben in der modernen bulgarischen Literatursprache. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, 623–644.
- Walter 1963b:** Walter, H. Die Struktur der reflexiven Verben in der modernen bulgarischen Literatursprache. *Zeitschrift für Slawistik*, 5, 793–806.
- Walter 1965:** Walter, H. Die Struktur der reflexiven Verben in der modernen bulgarischen Literatursprache (Zusammenfassung). *Slavianska Philologia* VII, 373–375.
- Wiener 1948:** Wiener, N. *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Camb. Mass: Paris, Hermann & Cie.
- Zybatow, Junghanns 2010:** Zybatow, G., Junghanns, U. Zeitzeugenschaft R. Růžička zum 90. Geburtstag. *Bulletin der deutschen Slavistik* 16, 35–39.